

Stanko Andrić, Srijemska Mitrovica. Bazilijanski i benediktinski samostan sv. Dimitrija, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2022., 172 str.

Nakon dvije monografije o benediktinskim samostanima na Rudini te u Grabovu i Bijeli, u okviru zbirke *Monasticon Slavonicum, Sirmiense et Baraniense*, Stanko Andrić donosi studiju o bazilijanskom i benediktinskom samostanu sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici. Monografiju je izdao Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije Srijema i Baranje krajem 2022. godine. Sadržaj obuhvaća *Predgovor* (7-9), *Uvod* (11-13), dvadeset i jedno poglavlje (13-106), *Priloge* (107-131), *Bibliografiju* (133-151), sažetak na engleskom jeziku (153-160), *Kazalo zemljopisnih imena* (161-166) te *Kazalo osobnih i obiteljskih imena* (167-172).

Predgovorom (7-9) autor uvodi čitatelja u problematiku istraživanja samostana sv. Dimitrija. Objasnjeno je kako je samo naselje Sirmij postalo Srijemska Mitrovica zbog patrocinija samostana, a ističe se kako, unatoč značaju samostana ne samo u crkvenom pogledu, već i u političkom i kulturnom, sačuvanih pisanih izvora nema mnoštvo. Uvodno poglavlje (11-13) obuhvaća raspravu o dosadašnjim proučavanjima i istraživanjima historiografa vezanih uz izvore koji se odnose na samostan sv. Dimitrija te su iznesena određena neslaganja u tumačenju dokumenata, napose onoga iz 1057. godine.

Središnji dio monografije započinje poglavljem *Istočna Crkva i Arpadovići* (13-14) u kojem su opisani odnosi ove dinastije s Istočnom Crkvom tijekom 10. i 11. stoljeća, a iz kojeg se pak vidi kako su pripadnici dinastije, uključujući i samog kralja Stjepana I., osnivali grčke samostane na području Ugarske u navedenom razdoblju. *Obnova Srijemske biskupije i crkva u Mačvanskoj Mitrovici* (14-19) poglavlje je koje obuhvaća raspravu o ponovnoj uspostavi crkvenih ustanova u Srijemu pod bugarskom vlašću. To se, prije svega, odnosi na izvore o ponovnoj uspostavi Sirmijske ili Srijemske biskupije u vremenu cara Bazilija II., koja je vjerojatno ugašena nakon smrti Samuila. Rasprava je nužno vezana uz smještaj, gdje se navodi da bi moguće središte te biskupije bila Mačvanska Mitrovica. Poglavlje *Ugarski i bizantski Srijem u 11. i 12. stoljeću* (19-22) donosi analizu ugarskog osvajanja Srijema te kratkotrajna vraćanja bizantske vlasti na tom području, uz koju je dan osvrt na Kaločko-bačku nadbiskupiju usko vezanu uz područje Srijema. U poglavljju *Kult sv. Dimitrija Solunskog i njegovi sirmijski korijeni* (22-31) opisuju se legende o mučeništvu sv. Dimitrija, zatim razvoj u „vojničkog sveca“, pitanje „sirmijskog“, odnosno „solunskog“ porijekla, što je potkrijepljeno martirologijima i različitim historiografsko-hagiografskim istraživanjima, ponajprije iz 20. stoljeća. *Ugarsko-brvatski kult svetog Dimitrija* (31-39) poglavlje je u kojem se iznose hipoteze vezane uz nastanak ugarske legende o svetom Dimitriju. To je učinjeno na temelju djela Pétera Tótha, koji je iznio više mogućnosti nastanka legende, uključujući njezinu povezanost s ugarskom princezom i kasnije bizantskom caricom Margaretom, kao i to da je moguće da je legenda nastala u okviru djelovanja samostana sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici.

U poglavljju *In principio erat falsum: listina palatina Radona (1057)* (39-42) donosi se sadržaj isprave u kojoj je navedeno da ugarski palatin Radon ostavlja Pečuškoj biskupiji neke svoje posjede, uključujući samostan sv. Dimitrija na Savi, kojeg je tijekom ratova s Bizantom vratio u sastav Ugarske, pa tako i zapadne Crkve. Također, iznose se stavovi povjesničara o ovoj ispravi, koji se, primarno, odnose na to da je isprava barem djelomično nevjerodostojna, poglavito u onome dijelu koji se tiče samostana sv. Dimitrija. U poglavljju *Dar kralja Salomona* (42-45) govori se o ugarskom pohodu prilikom kojeg je kralj Salomon iz Niša u Sirmij donio relikviju, odnosno ruku sv. Prokopija, što je pak povezano s raspravom o tome tko je mogao podići crkvu

sv. Dimitrija na području Sirmija. *Samostan između Ugarske i Bizanta u 12. stoljeću* (45-47) poglavlje je u kojem se govori kako nema izvora u ovom razdoblju u kojima se izravno spominje samostan, izuzev toga da je bizantski car Manuel Komnen vratio ruku sv. Prokopija u Niš, što upućuje da je Bizant barem nominalno imao vlast u Sirmiju u dijelu druge polovice 12. stoljeća.

Poglavlje „*Opat Svetog Dimitrija kao zemljoposjednik 1193.* (47-48) odnosi se na prvi spomen opata samostana u potvrđnici darovnice iz 1193. godine u kojoj se spominje više posjeda, koji su dijelom pripadali majci Bele III., kraljici Eufrozini, a dijelom opatu samostana. U poglavlju *Bilješke u registrima pape Inocenta III* (49-50) govori se o sedam pisama koji su upućeni različitim samostanima koje se oslobađa desetine, a od kojih su dva navedena s patrocinijem sv. Dimitrija. Uz to, dan je i pregled mišljenja historiografa da bi se moglo raditi o dvama samostanima – jednom benediktinskom i jednom grčkom. Jedna od isprava koja je bila u središtu rasprava historiografa je *Bula pape Honorija III za Svetog Teodozija Jeruzalemskog* (50-54), koju su pojedini historiografi pokušali dovesti u vezu sa samostanom sv. Dimitrija u Mitrovici. Ta se rasprava nastavlja u poglavlju *Posredno sačuvana darovnica Bele III?* (54-59) u kojem se navodi kako bula pape Honorija III sadrži popis posjeda, a treća cjelina započinje posjedima koje je kralj Bela III darovao samostanu sv. Dimitrija. Autor se ovom prilikom osvrnuo na rješenja Györgyja Györffyja te ponudio vlastito rješenje. Sljedeće poglavlje *Popis dobara samostana u Mitrovici* (59-70) donosi popis posjeda pripadajućih dobara iz bule pape Honorija III. Ovdje je autor nastojao identificirati položaj navedenih posjeda, uz osvrt na dosadašnje topografske analize drugih povjesničara.

U poglavlju *Spor s opatijom u Pannonhalmi* (70-73) analiziraju se dvije isprave iz 1228. i 1237. godine prema kojima se samostan sv. Dimitrija sporio s pannonthalmskom opatijom oko nekih posjeda uz rijeku Tisu, a koji su presudom palatina pripali opatiji. *Između pečuškog biskupa i kaločkog nadbiskupa* (73-76) poglavlje je koje donosi objašnjenje kako je isprava palatina Radona iz 1057. godine zapravo krivotvorina kojom je pečuški biskup nastojao legitimizirati svoja prava nad samostanom sv. Dimitrija u 13. stoljeću, koji se nalazi pod Kaločkom nadbiskupijom. Sljedeće poglavlje *Prijedlog srijemskog biskupa* (76-80) odnosi se na molbu srijemskog biskupa upućenu papi Inocentu IV, za prijenos središta svoje biskupije iz Banoštora u jedan od benediktinskih samostana sv. Grgura ili sv. Dimitrija, na što nije pristao kaločki nadbiskup. Ostatak poglavlja obuhvaća raspravu o postojanju dvaju samostana s istim patrocinijem u Mitrovici. Poglavlje *Pod patronatom mačvanskih hercega?* (80-88) donosi opsežan opis prilika u kojima je stvorena upravna pokrajina Mačva te raspravu o tome jesu li mačvanski hercezi imali patronat nad samostanom sv. Dimitrija. U poglavlju *Gradska općina i crkve u njoj* (88-90) riječ je o razvoju Mitrovice u 13. i 14. stoljeću, kao i drugim crkvenim ustanovama koje su se nalazile na području grada. U izvoru iz 14. stoljeća hagianim sv. Dimitrije je prvi puta naveden kao toponim ovoga mjesta, a od tada se u izvorima redovito navodi kao takav u više ili manje izmijenjenim oblicima.

Sljedeće poglavlje *Predaja benediktincima i gašenje samostana* (91-95) obuhvaća detalje o tome kako je ovaj samostan bio jedini bazilijanski samostan preostao na području Ugarske te da je 1344. godine papa Klement VI. opisao da u navedenom samostanu nema opata, nakon čega je ovlastio biskupa Vida na upravljanje samostanom i dovođenje benediktinaca. Autor ističe kako su se benediktinci vjerojatno zadržali samo tijekom druge polovice 14. stoljeća u Mitrovici, no da nema dokaza i za kasnija razdoblja. Također, izneseni su stavovi i drugih povjesničara na temelju kasnijih izvora, koji bi mogli upućivati na to da se radi o ovom samostanu, no tvrdnje nisu dokazane. Poglavlje *Zaborav i oživljavanje naslovne opatije* (96-103) donosi izvore o tome kako je opatija obnovljena kao titularna ustanova od 1660. godine, zatim je izneseno kako je Leopold

I. pečuškom biskupu 1703. godine potvrdio imanja Pečuške biskupije prije dolaska Osmanlija. Također, opisano je nekoliko izvora iz 18. stoljeća, uključujući onaj vizitatora pečuškog biskupa, koji je opisao prilike u Mitrovici. Na temelju toga izgrađena je rasprava o eventualnoj točnoj ubikaciji samostana. U poglavlju *Problem pečuškog popisa posjeda iz 1551.* (103-106) riječ je o tome da je Mitrovica 1737. pripala Srijemskoj, a od 1773. Bosanskoj ili Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji. Također, raspravlja se o jednom izvoru datiranom u 1551. godinu koji obuhvaća popis pečuških posjeda, a koji je uvelike problematičan i kako autor navodi moguće je da potječe iz kasnijeg razdoblja te, iako spominje opatiju sv. Dimitrija, vjerojatno nije vjerodostojan.

Posljednji dio čine *Prilozi* (107-131) koji obuhvaćaju popis poznatih opata, *Zemljišne posjede samostana sv. Dimitrija u Mitrovici*, *Kronološki pregled izravnih vijesti o samostanu sv. Dimitrija u Mitrovici* te dvadeset i dva slikovna i kartografska izvora. Na samom kraju monografije nalazi se bibliografija i kazala zemljopisnih i osobnih i obiteljskih imena.

Ova studija rezultat je višegodišnjeg istraživačkog rada autora na ovoj i sličnim temama vezanim uz (crkvenu) povijest donjega međurječja Save, Drave i Dunava.. Autor je sintetizirao do sada sve poznate izvore o samostanu sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici te ih interpretirao, ukazavši na izazove s kojima se susrela dosadašnja historiografija pri istraživanju ove teme te nudeći rješenja za nerazjašnjene probleme. Monografija predstavlja značajan doprinos hrvatskoj historiografiji, a treba ju preporučiti povjesničarima, zainteresiranima za temu, kao i široj populaciji za razumijevanje povijesti samostana i povijesnih okolnosti na ovome području.

Petra Plantosar

Mladen Ančić, Antun Nekić (ur.), *Zadarski mir: prekretnica anžuvinskog doba, Zadar: Sveučilišna tiskara, 2022., 419 str.*

Zbornik radova *Zadarski mir: Prekretnica anžuvinskog doba* objavljen je 2022. godine u Zadru, a najveći dio radova u zborniku nastao je kao rezultat znanstvenog skupa „Zadarski mir, ishodište jedne epohe“. Zbornik sadrži petnaest radova koji su podijeljeni u tri tematske cjeline, a prvu cjelinu, pod nazivom „Rat, kuga i mir“, čine radovi koji se bave okolnostima koje su dovele do rata između Mletačke Republike i Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Drugu tematsku cjelinu, pod nazivom „Anžuvinsko doba u Hrvatskom Kraljevstvu“, čine radovi koji prikazuju stanje Hrvatskog kraljevstva, koje je u tom razdoblju podijeljeno na tri administrativno-upravne cjeline, Hrvatsku i Dalmaciju te Slavoniju. Treća cjelina, pod nazivom „Likovna umjetnost anžuvinskog doba“ odnosi se na umjetničku i materijalnu baštinu središta anžuvinskog kraljevstva i razvijene periferije, odnosno Zadra.

Olga Perić autorica je prvog članka *Obisidion Iadrensis i Cronica Iadratina – sličnosti i razlike* (15-30). U ovom članku autorica pokušava odrediti kojem žanru pripadaju ova dva teksta, uspoređuje njihovu strukturu, traži dokaze o objektivnom, odnosno subjektivnom pristupu autora i obrađuje stilske i jezične razlike između dva djela. Kao primjere tih razlika autorica navodi kako oba narativa pokušavaju „poučavati primjerom“, ali svaki iz svoje pozicije. Autorica navodi kako postoji velika razlika u strukturi teksta, mletački tekst je jednostavniji i više je pisan kao izvještaj, a tekst zadarskog kroničara malo je manje koherentan i profesionalan, ali nam donosi mnoštvo detalja koji nisu uklopljeni u mletački tekst zbog njegovog karaktera. Autorica smatra kako je autor mletačkog teksta vrlo vjerojatno netko blizak duždevoj kancelariji, a autor zadarskog teksta vrlo je vjerojatno očevidac opsade. U radu je istaknuta objektivnost oba pisca, koji dosta vjerno opisuju događaje i na određen način poštuju neprijatelje, ali se također koriste i apelativima